

Výzkumná skupina rozhlasu a televize (Radiodiffusion-Télévision Française-Service de Recherche, 5 av. de R. Poincaré, Paris 16e) se zabývá výzkumy hudebnosti a hudební výchovy a vlivu televize na kulturní rozvoj.

Výzkumná skupina sociologie volného času a lidové kultury v Centre d'Etudes sociologiques v Paříži je vedena Dumazedierem. Zabývá se těmito problémy: Město a volný čas, různé kulturní obsahy volného času v různých evropských zemích, různá šetření o volném čase ve Francii, sociální aspekty plánování, kulturní vývoj, úlohy dobrovolných seskupení, činitelé kulturní aktivity apod.

Pozornost je věnována v různých institucích sportu a tělovýchově ze sociologického hlediska.

V některých universitních pracovištích se pěstuje sociologie umění, zejména hudby.

Od r. 1962 se vydává časopis *Cahiers de Sociologie et de Démographie médicale*, čímž se postupně konstituuje i tento obor. V oboru medicínské sociologie začaly už některé výzkumy.

Soustředěné úsilí se věnuje v poslední době prohloubení sociologických metod a technik, zejména aplikaci matematických postupů. Tomuto aspektu bude věnována pozornost v jiné souvislosti.

Francouzská sociologie a její současný vývoj si zasluhuje naši plné pozornosti, a to nejen k hlubšímu poznání, ale také k účinnější spolupráci.

Václav Lamser

Zpráva o letní škole sociálně psychologických problémů v organizacích v Haagu (Summer School on Social Psychological Problems in Organisations)

Od 15. července do 11. srpna 1965 se v Haagu konal uvedený prázdninový kurs. Pořadatelem byla organizace NUFFIC (Netherlands Universities Foundation for International Cooperation).

Ve čtyřech týdnech se vystříдалo šest přednášejících, vesměs významných výzkumných pracovníků z různých zemí a různého zaměření v sociální psychologii. Protože přednášeli o problémech, které sami řešili, byli s to poskytnout účastníkům kursu dobrý vhled do současného vědeckovýzkumného dění v sociální psychologii. Rozmanitost jejich zaměření umožňovala pak posluchačům učinit si celkový přehled.

Dva z přednášejících byli Američané, dva Francouzi, jeden Nor a jeden Australan.

Jako první přednášel prof. Morton Deutsch z Kolumbijské university na téma *Řešení (uvolňování) konfliktů* (Resolving of Conflicts). Konflikty ve společnosti velmi často vznikají z neporozumění situací. Řada faktorů snižuje možnost jejich uspokojivého řešení. Z těchto faktorů jsou to zejména: Přetrvávání podmínek, které vedly ke vzniku aktuálního konfliktu, omezení až znemožnění komunikace mezi protivníky, přílišná zobecnění (t. j. podřazení konkrétní konfliktní situace pod velmi obecnou kategorii), charak-

terizování protivníka jako nepřítele (pravidelný výsledek nenávistných kampaní, které jsou prostředkem jak zvýšit kohezi, soudržnost skupiny), rozrůstání konfliktu do dalších oblastí a konečně sentimenty skutečného nebo jen domnělého ohrožení jednoho či obou protivníků, které mohou vést ke zkratkovitým aktům ukrutnosti. Možnost úspěšného řešení konfliktu je také malá, jestliže situace je spojena se silnými dávkami sebecitu. Konflikty jsou neodmyslitelnou součástí života společnosti. Nelze je ze života odstranit, je však nutné usilovat o jejich zcivilizované a humanizované řešení. Nejlepším předpokladem takového řešení je chápat konflikt jako sociální situaci, která musí být zvládnuta.

Prof. Deutsch se jako jeden z prvních psychologů zabýval výzkumy problematiky spolupráce a soutěžení (co-operation and competition). Proto se i ve své přednášce soustředil na oba postoje, jak se prakticky uplatňují při vyjednávání a smlouvání (negotiating — bargaining) v souvislosti s řešením konfliktů.

To, zda lidé volí spolupráci či soutěžení, závisí 1. na vlastnostech objektivní situace. Situace, v níž přiblížení se cíli nebo jeho dosažení jedním partnerem usnadňuje totéž druhému partnerovi, je situací vybízející ke spolupráci. Naopak situace, ve které přiblížení se cíli nebo jeho dosažení jedním partnerem znesnadňuje, ohrožuje nebo dokonce znemožňuje dosáhnout cíle druhému partnerovi, vede jednoznačně k soutěžení. 2. Volba spolupráce či soutěžení je spolurozhodována také subjektivními postoji, které jedinec zformoval na základě předchozích životních zkušeností. Prof. Deutsch se ve svých přednáškách zabýval zejména objektivními situacemi. Demonstroval je na Tuckerově hře „Vězňovo dilema“.

Hra je určena pro dva partnery. První může volit vždy jen mezi sloupci I. a II. (obr. 1), druhý vždy jen mezi řádky 1. a 2. Těmito souřadnicemi určí jedno ze čtyř okének. První hodnota ve zvoleném okénku představuje výhru prvního hráče, druhá druhého. Cílem obou partnerů je získat pokud možno hodně bodů. Volba může být prováděna různým způsobem. Například oba hráči volí nezávisle na sobě a o svých volbách se dozvědí až po jejich provedení. Jelikož se hra může skládat z 20—25 jednotlivých voleb, oba hráči získávají přehled o partnerově způsobu volby a určí se tak pro vlastní rozhodování. Jindy se mohou o svém způsobu volby předem dohodnout, mohou vyjednávat a smlouvat a o výhry se dělit.

	I.	II.
1.	a) +3; +3	b) 0; 0
2.	c) 0; 0	d) +3; +3

(obr. 1)

Reprodukovany příklad (obr. 1) vede nutně ke spolupráci. Jinak tomu je při odlišném odstupňování a rozložení možných výher a trestných bodů. Tak například hodnoty mohou být uspořádány takto:

- a) +1; +1; b) -2; +2; c) -1; -1;
d) +2; -2;

nebo

- a) 15; 15; b) 10; 80; c) 15; 15; d) 80; 10.

Výzkum individuálních postojů projevujících se v této hře vedl ke zjištění významné kladné korelace mezi postojem důvěřivosti a důvěryhodnosti a mezi postojem podezřivosti a bezohlednosti.

Diskuse, nehledě k některým méně závažným příspěvkům o přednostech spolupráce či soutěžení, se soustřeďovala na otázku specifity či obecnosti obou postojů a na otázku jejich jedno- či dvoudimenzionality. Jsou spolupráce a soutěžení krajní póly téže dimenze, či jde o dvě zvláštní dimenze? Kritické výhrady přednesli někteří posluchači k přenášení zákonitostí z oblasti individuálně psychologického dění či z obdobného dění v malých skupinách na velké systémy, kde určující silou nejsou psychologické procesy.

Předmětem přednášek prof. Claude Flamenta (Laboratoire de Psychologie Sociale de la Faculté des Lettres et Sciences Humaines, Aix-en-Provence) bylo grafické znázorňování sociálních a sociálně psychologických jevů, obecně matematické předpoklady těchto znázornění a jejich případné další matematické zpracování. Počátky grafického znázorňování sahají v sociální psychologii k Lewinovým mapám. Lewinovy mapy převedl do podoby neorientovaných (undirected) grafů Bavelas. V dalším vývoji se začalo užívat orientovaných grafů (directed) vyjadřujících směr vztahu (od koho ke komu), ohodnocených (valued) grafů vyjadřujících intenzitu nebo frekventovanost vztahů a konečně více-významových grafů (multi-graph, Harary). Ve svých přednáškách se prof. Flament zabýval různými typy sociogramů, komunikačních sítí, matematickou definicí kliky a zvlášť podrobně znázorněním Heiderovy teorie rovnováhy (balance theory) a jejími axiomy

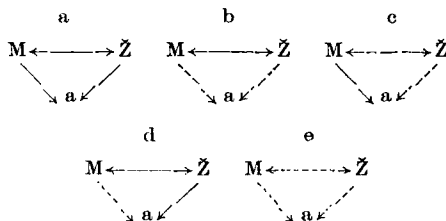
$$\begin{aligned} + \cdot + &= + \\ - \cdot + &= - \\ - \cdot - &= + \end{aligned}$$

ilustrovatelnými zásadami: přítel mého přítele je i mým přítelem, nepřítel mého přítele je i mým nepřítelem a nepřítel mého nepřítele je mým přítelem.

Tato teorie umožňuje předpověď vztahů ve skupině. Grafické znázornění Heiderovy teorie rovnováhy pochází od Cartwrighta & Hararyho. Ti zavedli také pojem stupně rovnováhy (degree of balance), což je podíl ze zlomku, v jehož čitateli je součet všech kladných cyklů dané struktury a ve jmenovateli součet všech cyklů dané struktury vůbec. Heider již před Cartwrightem a Hararym rozlišoval mezi strukturami vyváženými, vyrovnanými (balanced) a nevyváženými, ne-

vyrovnanými (unbalanced). Vyvážené struktury jsou takové, které nemají žádné záporné cykly nebo jich mají sudý počet. Nevyvážené struktury mají lichý počet záporných cyklů vyjadřujících negativní vztahy.

Příklad: Vztah manželů, muže (M) a ženy (Ž) k sobě navzájem a vztah každého z nich k otázce, zda mít či nemít auto (a). Příklady a, b, c znázorňují vyvážené struktury, příklady d, e nevyvážené struktury. (Pozn.: plná linie = kladný vztah, sympatie, přerušovaná linie = záporný vztah, antipatie).

Pokud jde o náplň a rozvržení přednášek, vycházel prof. Flament ze svých publikací: *Application of Graph Theory to Group Structure*, Prentice Hall, Series in Mathematical Analysis of Social Behavior, Englewood Cliffs, New Jersey 1963 a *Réseaux de communication et structures de groupe*, Dunod, Paříž 1965.

Spíše z diskusí než z přednášek vyplynulo, že graficky lze znázorňovat řadu sociologických a sociálně psychologických jevů, o jejichž znázornění se sociologie a sociální psychologie nezajímají, že však na druhé straně nelze znázornit vše to, oč by zájem byl. Grafické znázorňování je převážně statické, neumožňuje vystihovat vývoj skupinových struktur. V diskusích byly předneseny také náměty proti užívání termínu „teorie grafů“ pro popsání postup grafického znázorňování.

Prof. Robert Zajonc z Michiganské university přednášel o jednom obecnějším a o dvou speciálnějším problémových okruzích sociální psychologie: o sociální facilitaci, o vztahu frekventovanosti podnětu k jeho citovému přízvuku a o prožívání (učení se) různých sociálních struktur.

Nejobsáhlejší byl jeho výklad sociální facilitace, t. j. usnadnění individuální činnosti vlivem buď prosté přítomnosti dalších osob (diváků) nebo vlivem společné činnosti ve skupině (týká se i skupin zvířat).

Jednoduché, často motorické, dovednosti dobře osvojené nejprve individuálním tréninkem probíhají pak usnadněné za přítomnosti diváků. Jako příklady mohou sloužit: Sledování rotoru (Travis, 1925), registrování selhání, nerozsvícení žárovek ze série jinak pravidelně se rozsvěcujících (Bergum & Lehr, 1963), jednoduché násobení a produkce řady volných asociací (Dashell, 1930). V jiných situacích přítomnost diváků naopak působí rušivě a snižuje výkon. Tak je tomu například při učení se smysloprostým slabikám (Pessin, 1930) nebo při zvládání prstového bludiště (Husband 1931).

Vliv společné akce byl zkoumán na alimentárním chování kuřat (Bayer, 1929), bílých

krys (Harlow, 1932), na konstrukčním chování mravenců (Chen, 1937). Ve všech těchto pokusech skupinová činnost zvyšovala individuální výkon. Tam, kde však předmětem zkoumání bylo jakékoliv učení, společná činnost měla vliv záporný, stejně jako tomu bylo u předchozích experimentů s diváctvem. Ptáci, kteří se učili rozlišovat mezi rozmanitými zdroji potravy (Klopfer, 1958; Allee & Masure, 1936), nebo švábi učící se zvládnout bludiště (Gates & Allee, 1933), dosahovali ve trojicích a v homo- i heterosexuálních dvojicích horších výsledků než v individuální činnosti. Dashiell (1930) a před ním Allport (1920) zajistili u lidí ve skupině pokles výkonosti při řešení problémů a úsudkových úkolů. Vyškrtávání samohlásek, násobení, produkování řad slovních asociací, odhalování vůně a závaží probíhalo lépe v podmínkách skupinové činnosti.

Zdánlivě protichůdné výsledky se pokouší prof. Zajonc zobecnit tak, že totiž přítomnost ostatních individuí, ať pasivně přihlížejících nebo aktivně jednajících, zvyšuje pohotovost vybavit dominantní reakci. Ve stadiu učení jsou dominantními, převažujícími odpověďmi nikoliv odpovědi a reakce správné, nýbrž také nesprávné. Také při řešení problémů a úsudkových úkolů nelze předpokládat jednoznačnou dominanci správných odpovědí. Odtud pak rozdíly ve výsledcích při učení a při reprodukování osvojených dovedností či naučených znalostí. Zvýšená pohotovost vybavit dominantní reakci je způsobována vzrušením, zvýšenou aktivizací. Nepřímý, avšak postačující důkaz spatřuje prof. Zajonc ve výsledcích experimentálně klinických endokrinnologických výzkumů, a to zejména těch, které se zabývají činností kůry nadledvinek. Přítomnost dalších individuí, u laboratorních zvířat stejně jako u lidí, zvyšuje množství hydrocortisonu v moči. Klidnější dny konce týdne působí protikladně (Leiderman & Shapiro, 1964; Mason & Brady, 1956, 1957).

Další výzkumy, o nichž prof. Zajonc referoval, se týkaly častosti podnětu a jeho citového přízvuku. N. Anderson předkládal svým pokusným osobám 565 adjektiv označujících osobní vlastnosti. Úkolem pokusných osob bylo každou vlastnost ohodnotit podle sedmistupňové škály s krajními póly příjemný – nepříjemný. Toto ohodnocení vysoce korelovalo ($r = +.83$) s frekvencí příslušných adjektiv (Frekvencí slovních asociací, Thorndike & Lorge, 1938). Podobně koreluje ($r = +.84$) citový přízvuk jednotlivých písmen anglické abecedy s jejich frekvencí (Aluisi & Adams). Prof. Zajonc experimentoval s uměle vytvořenými slovy, která pokusným osobám, vysokoškolským studentům, předkládal jako slova použitá z turečtiny, s úkolem, aby ke každému slovu napsali, zda znamená něco kladného, libého nebo naopak záporného, nelibého. Dvě z celkového počtu dvanácti slov předkládal pokusným osobám před vlastním experimentem 25×, dvě 10×, dvě 5×, dvě 3×, dvě 1× a dvě slova poznali studenti až při vlastním pokusu. Stejným způsobem předkládal pokus-

ným osobám fotografie studentů s tím, aby je charakterizovali podle sympatičnosti. V obou případech se projevila zřejmá tendence častěji exponované podněty posuzovat jako kladné, libé, resp. sympatické. Odlišné výsledky však Zajonc získal při obdobných pokusech s pohlednicemi představujícími krajiny. Když zkoumal oblíbenost jednotlivých druhů květin, jednotlivých druhů ovoce, různých národů, zjistil, že pořadí oblíbenosti odpovídá zhruba pořadí podle frekvence výskytu příslušných slov v angličtině.

Poslední typ pokusů, o nichž prof. Zajonc přednášel, pracoval s učením se sociálním strukturám. Sociální struktury typu Heiderovy rovnováhy byly písemně předkládány pokusným osobám k zapamatování. Při reprodukování se pokusné osoby častěji dopouštěly chyb u struktur nevyvážených a u negativních cyklů. Při učení se hierarchickým strukturám dopouštěly se pokusné osoby nejméně chyb tam, kde mezi dvěma členy dané struktury byla velká distance.

Nejzajímavější a zřejmě také nejnáročnější byla přednáška prof. P. G. Herbsa z Technické univerzity v Trondheimu (Norsko). Jeho přednáška *Obecná teorie chování – Chování za podmínek jistého výsledku* (Generalized Behaviour Theory – Behaviour under Conditions of Outcome Certainty) byla ukázkou úsilí vysvětlit chování skupin pomocí matematické analýzy.

Předmětem jeho výzkumů je chování malých autonomně fungujících skupin. Autonomností prof. Herbst rozumí skutečnost, že všechny organizační řídící a kontrolní funkce obstarává sama skupina, a že všichni členové jsou s to vykonávat kterýkoliv z pracovních úkolů. Chování skupiny chápe jako systém, který má svůj vstup (input) a výstup (output). Hodnoty vstupu a výstupu jsou objektivně měřitelné a vedle této kladné závislosti systému na okolním prostředí existuje i závislost záporná, negativní vstup, jenž za určitých okolností snižuje kladný výstup. Mezi články vstupu a výstupu se uplatňuje vlastní dynamika systému. Hodnoty vstupu, zpravidla transformovány, opouštějí systém výstupem. Avšak dynamika systému zčásti konsumuje hodnoty vstupem přijaté a zčásti je potence. Každý systém existuje (a pracuje) v pásmu vymezeném horní a dolní hranicí. Při poklesu výkonosti pod určitou dolní mez systém přestává existovat. Totéž však platí i opačně při vzestupu funkce nad danou horní mez. Změny, k nimž uvnitř systému dochází, jsou zjištělné, máme-li možnost sledovat systém po řadu ukončených a vzájemně porovnatelných cyklů. Jde tedy o zkoumání podélné, longitudinální. V tomto případě prof. Herbst dlouhodobě sledoval malou skupinu horníků, která poměrně samostatně a na ostatní organizační strukturu relativně nezávisle pracovala v jednom z anglických kamenouhelných dolů.

Za určitých okolností a po některých úpravách je však popsaná metoda použitelná i při výzkumech průsečíkových (cross-sectional). Stejně tak jako pro výzkum chování skupin

jí může být použito při výzkumech individuálního chování.

Při vypracovávání své metody použil prof. Herbst, jako řada ostatních sociálních psychologů vycházejících z celostní psychologie, fyzikálního modelu. V tomto případě jde o model převzatý z termodynamiky. Rovnice, které ze svých proměnných sestavuje, připomínají stavovou rovnici.

Jednotlivé proměnné, s nimiž pracuje, jsou: *Podíl aktivity* (activity rate, work rate) každého jednotlivého člena skupiny. Je to množství výkonu, jímž se podílí na celkovém výkonu skupiny. *Stupeň integrace* (level of integration) je v individuálním případě úroveň ovládnutí nutných pracovních dovedností a v případě skupiny souhra činností jednotlivých pracovníků. *Celkový výkon* skupiny, stejně jako podíl aktivity každého jednotlivého člena skupiny, jsou bezprostředně vyjádřitelné množstvím mzdy získané výkonem. Další proměnnou je *stres*, což je souborné označení pro všechny poruchy a přerušení hladkého chodu práce způsobené nedostatky a defekty technického zařízení. Zde je mírou ztracený čas. *Zaujetí úkolem a uspokojení z činnosti* představují na rozdíl od předešlých proměnných subjektivní kategorie. Množství proměnných není striktně omezené a lze si proto představit i další. Tak například v jiné souvislosti hovoří Herbst o *flexibilitě*, což je pohotovost a plynulost, s níž se pracovníci přeskupují v odpověď na změněné podmínky práce.

Jelikož každou proměnnou lze chápat jako funkci jiných proměnných, získáváme celou síť vzájemných vztahů a závislostí. Tak například při celkovém výkonu jakožto funkci podílů aktivity jednotlivých pracovníků a stupně integrace. Stejně tak je funkcí stresu a zaujetí úkolem. Uspokojení z činnosti je funkcí celkového výkonu a podílů aktivity jednotlivých pracovníků.

Uvedené závislosti se projevují diferencované podle povahy pracovního úkolu a podle zvláštností zkoumané skupiny. Tak například při celkovém výkonu jakožto funkci podílů aktivity jednotlivých pracovníků a stupně integrace uplatňují se tyto možnosti: 1. Každý vzrůst podílů aktivity jednotlivých pracovníků zvyšuje celkový výkon. Účinná koordinace přispívá k celkovému výkonu nezávisle na výši podílů aktivity jednotlivých pracovníků. 2. Existující úroveň integrace určuje horní hranici celkového výkonu, jehož lze dosáhnout. Vzrůst podílů aktivity nad určitou mez jen zřídka přispívá ke zvýšení celkového výkonu skupiny. 3. Překročí-li podíly aktivity jednotlivých členů existující úroveň integrace, celkový výkon skupiny poklesne. 4. Čím vyšší je stupeň integrace, tím vyšší jsou také individuální podíly aktivity nutné k uchování systému v akci.

Diskuse k přednáškám prof. Herbstova měla spíše ráz dotazů než skutečné diskuse. Jeho přednáška, dosud nepublikovaná, vyplývala v mnohých směrech z dřívějších publikací: *Autonomous Group Functioning — Explorations in Behaviour Theory and Measurement*,

Tavistock Publications, London 1962; *A Theory of Simple Behaviour Systems I, II*, Human Relations 1961, 14, 71–94, 193–239.

Metoda prof. Herbstova se zdá být významná nejen pro sociální psychologii práce, nýbrž i pro výzkum malých skupin vůbec.

Poslední přednáškový komplex letní školy vyplnili Claude Fauchaux (Centre de Recherches et d'Études en Dynamique Sociale, Montrouge – Seine) a Fred Emery (Tavistock Institute for Human Relations, Londýn). Tématem jejich přednášek byly tzv. t-skupiny (T-Groups, Training-Groups). Tyto skupiny jsou nástrojem reedukace sociálního chování. Od psychotherapeutických skupin se liší nezájmem o individuální anamnézu a osobní problematiku jednotlivých členů skupiny. Liší se také postavením vedoucího neboli trenéra. Ten je ve skupině rovnocenným partnerem ostatních členů a jeho chování a jednání ve skupině je podrobováno rozboru a hodnocení stejně tak jako chování ostatních účastníků skupiny. Vedoucími t-skupin se stávají pedagogové, psychologové, psychiatři, sociální pracovníci, kteří ovšem vedle základní erudice ve svém oboru mají také zkušenosti z práce s t-skupinami, a kteří, pokud nejsou profesionálními psychology, mají také postačující psychologické vzdělání.

Teoretické kořeny t-skupin tkví jednak v Lewinových výzkumech účinnosti přednášky a skupinové diskuse při ovlivňování postojů (in Cartwright & Zander, *Group Dynamics*, 2. vyd. 1960) a v Bionových zkušenostech se skupinami vojáků za druhé světové války, kteří pro poruchy chování nemohli být zařazováni do pravidelných jednotek (Bion, *Experiences in Groups*, 1958).

Skupiny, zpravidla osmi- až dvanáctičlenné, bývají složeny buď z lidí, kteří se ve skupině setkávají poprvé v životě, nebo také z pracovníků jednoho oddělení téhož podniku. Skupiny mohou být složeny z pracovníků téže profese (školsí pracovníci, vedoucí pracovníci obchodních a průmyslových podniků, funkcionáři církví a církevních institucí) nebo z příslušníků příbuzných profesí.

Na počátku své existence se skupina vyznačuje malou soudržností (kohezí), a to zejména tehdy, je-li složena z lidí navzájem si cizích. Ve svém vývoji prochází skupina zhruba třemi etapami.

Stmelujícím činitelem je aktivita. Aby dosáhla svého účinku, musí podnět k ní vzejít ze skupiny, nikoliv od trenéra. Tímto podnětem začíná skupina existovat. V první fázi existence skupiny prožívají členové nejistotu. Účastníci jsou si nejisti jednak každý sebou samým, jednak ostatními. (Budu schopen přiměřeně jednat? Budu ostatními akceptován či odmítnut? Mohu se ujmout iniciativy a být aktivní? Jestliže ano, jak daleko smím jít? A proti tomu: Zúčastní se ostatní, budou aktivní nebo se budou držet stranou? Je trenér členem skupiny nebo ne? Nezachází se skupinou jako s pokusnými králíky?) Nejistota je prožívána i vzhledem k úkolu skupiny a vzhledem ke cvičné metodě. (Co se vlastně má dít, co máme dělat? Co tím všim

můžeme získat, čemu se můžeme naučit?) a také vzhledem ke skupině jako celku. (Podaří se nám zformovat se ve skupinu? Jsme skutečně skupina?)

V první fázi trenér nezasahuje. I později tak činí jen tehdy, když to sám považuje za účelné, a nikoliv proto, že by si to snad skupina přála. Je přirozené, že za těchto okolností druhá fáze vývoje skupiny se soustřeďuje na zpracování svého vztahu k trenérovi. Skupina má přitom značné možnosti. Může dokonce trenéra vykázat od společného stolu na vedlejší místo, kde zpravidla usedají pozorovatelé. Tím je skupina zbaví možnosti zasahovat, protože pozorovatelé jsou pasivní. Jedinou podmínkou takového opatření je souhlas většiny členů skupiny. Při velmi energických opatřeních namířených proti trenérovi zpravidla nebývají členové skupiny v názorech na postup jednotni. Tím vzniká ve skupině napětí, které musí být nějak zvládnuto; neúčinnějším prostředkem pak bývá skutečně odpovědné zpracování vztahu k trenérovi a vyřešení závislosti skupiny na něm. I méně energická opatření dávají členům skupiny prožít a uvědomit si sílu a autoritu skupiny, což je také obsahem druhé fáze vnitřního vývoje.

Je-li ve skupině vyřešen vztah k trenérovi, nastupuje třetí a vrcholná fáze. Je to fáze přemýšlivého chování a hodnotících postojů (reflective behavior). Členové skupiny si uvědomili její autoritu, uvědomili si podmíněnost vnějšími (mimo skupinu existujícími) a vnitřními faktory. Poznali tak hranice možnosti skupiny a zabývají se nyní hodnocením dosavadního postupu. V diskusích se probírá motivace jednotlivých členů, která je přivedla do skupiny, a probírají se cíle práce ve skupině. Značná pozornost je věnována aktivitě jednotlivých členů, zejména krajním pólům hyper- a hypoaktivity. Stejně tak jsou diskutovány případy neporozumění a neschopnosti sledovat probíraný problém a věcně k němu také v diskusi zaujmout stanovisko.

Reedukace v oblasti sociálního chování dosahují t-skupiny tím, že zvyšují vnímavost členů skupiny pro vlastní psychická hnutí a pro obdobná hnutí u ostatních. To se děje tak, že členové skupiny o svých pohnutkách a vnitřních stavech objevujících se v průběhu sociální interakce ve skupině hovoří. Trénink dále směřuje k rozvíjení předvídavosti, pokud jde o následky vlastních reakcí i reakcí druhých. Konečně také trénink ve skupině vede účastníky k jasnému uvědomění si škály vlastních životních hodnot a osobních cílů.

Jelikož t-skupiny vyčleňují své účastníky z jejich normálních společensko-ekonomických a prestižně-mocenských vztahů nebo tyto vztahy alespoň významně oslabují, ocitají se členové skupiny ve výhodné situaci, v níž zpětnou zkušeností se učí z chyb vlastních i z chyb ostatních.

Účinnost t-skupin má své pochopitelné meze a hranice. Ty jsou tím neúprosnější, čím vyhraněnější jsou rozpory ve struktuře dané společnosti. To zřejmě v diskusích vedlo psychology ze západních zemí k méně opti-

mistickému hodnocení účinnosti t-skupin. Psychologové ze socialistických a lidově demokratických zemí byli ve svém posuzování optimističtější.

Souběžně s přednáškami probíhala zasedání v pěti pracovních skupinách. Program dvou byl věnován výhradně experimentální práci, kdežto další dvě skupiny prováděly terénní výzkumy. Jedna skupina kombinovala oba programy, experimentální i terénní.

K zřejmě nejzajímavějším výsledkům práce skupin patřil pokus ověřující Mulderovu teorii moci a sociální distance a dále dotazník, který vypracovala jedna skupina a předložila k zodpovězení všem účastníkům letní školy.

Jednacím jazykem byla angličtina.

Kursu (včetně asistentů jednotlivých pracovních skupin) se zúčastnilo celkem 41 psychologů z těchto zemí: Anglie 6, Belgie 4, Francie 4, Holandsko 5, Itálie 1, Irsko 2, Německo 3, Rakousko 1, Recko 1, Skotsko 1. Ze socialistických a lidově demokratických zemí se kursu zúčastnila šestičlenná skupina z Jugoslávie, dvoučlenná z Československa a pětičlenná z Polska. Polská skupina se skládala pouze ze sociologů.

Atmosféra kursu byla velmi přátelská, prostředí, do něhož byl kurs umístěn, velmi příjemné. Bylo to v bývalém královském paláci v Haagu, v Het Oude Hof.

Oba českoslovenští účastníci považují za milou povinnost vyjádřit svou vděčnost organizaci NUFFIC, která jim svým stipendiem umožnila zúčastnit se velmi zajímavého a podnětného kursu sociální psychologie.

Miloš Bondy
Otto Becker

Vědecké řízení sociálních procesů,

takto se nazývá prvé pracovní téma nové rubriky, kterou zavedl od svého dvanáctého čísla 1965 časopis „Kommunist“, teoretický a politický orgán bratrského ústředního výboru Komunistické strany Sovětského svazu. Tato stálá rubrika charakterizuje své cíle názvem „Teoretická konference“ a znovu demonstrovuje silici společný rys soudobé komunistické výchovy, uskutečňované v mezinárodním komunistickém hnutí — výchovy k prohloubení teoretického myšlení. Tento počín KSSS stojí z několika stránek za povšimnutí.

Teoretická konference bude dlouhodobou formou účasti stranického aktivu ve zkoumání, studiu a v posuzování důležitých a aktuálních problémů soudobého rozvoje marxisticko-leninské teorie. Redakce přikládá této formě účasti v teoretické výchově zcela reálný smysl a vytýčuje reálné plánované cíle. Zejména jde o novou konkrétní formu, jak zainteresovat široký stranický aktiv, počínaje teoreticky erudovanými komunisty a konče těmi členy strany a čtenáři časopisů, kteří mají zájem o podstatné aktuální teoretické otázky spojené jak s vývojem vlastní země, tak se světovým vývojem. Akcent, položený právě na teoretické studium, je zřejmě vyvolán potřebou dobírat se nehlubšího obecného pochopení současné skutečnosti, jejích

hnacích sil, zdrojů a zákonitostí a souvisí i s přípravou XXIII. sjezdu Komunistické strany Sovětského svazu.

Vstupní statí dr. V. G. Afanasjeva, prof. filosofie Akademie společenských věd při ÚV KSSS, „Vědecké řízení sociálních procesů“, uveřejněná ve vzpomenutém čísle časopisu, není jedinou. Tematika této konference bude obšírnější. Podle předpokladů a plánu redakce budou postupně uveřejňována a diskutována další témata: „Ekonomické zákony socialismu a jejich využívání v praxi komunistické výstavby“, „Zbožní hospodářství za socialismu a ekonomická politika“, „Leninské normy stranického života“, „Protispoločenské jevy, jejich příčiny a prostředky boje s nimi“, „Socialistická společnost a osobnost“, „Leninská teorie revoluce a boj dělnické třídy v kapitalistických zemích v současné epoše“, a další.

Vraťme se však k úvodní statí dr. Afanasjeva. Je přirozené, že všeobecně úsilí KSSS o zvýšení úrovně poznání a řízení společnosti nachází svůj výraz především v teoretické analýze. Jak vyplývá již z názvu statí, i autor se soustřeďuje na problematiku řízení sociálních procesů společenského vývoje. Plně využívá tezi zakladatelů marxismu i leninských myšlenek o této problematice a řeší soudobou ožehavou problematiku.

Okruh otázek začíná rozpracovávat u obecného pojmu řízení. Charakterizuje řízení v nejobecnějším smyslu jako organizaci, uspořádání, regulaci systému v podmínkách neustále se měnícího vnitřního a vnějšího prostředí, uvádění systému do souladu s požadavky zákonů systému vlastních. Řízení je možné jen ve vysoce organizovaném celostním systému, jehož části jsou spolu těsně spojeny a organicky na sebe vzájemně působí. Přitom v důsledku této vzájemné součinnosti, uskutečňované určitými orgány (nebo silami regulace), je systém schopen si podržet svou kvalitativní specifikou, normálně fungovat a zabezpečovat dosažení toho neb onoho užitečného efektu. Podobnými řízeními systémy jsou živé organismy, kybernetické automaty, lidská společnost. Autor upozorňuje na důležitost rozdílů, jež jsou podmíněny specifikou řízených objektů. Vyjadřuje se zde zároveň ke specifice řídicích činností v kapitalistické společnosti a zvláštní pozornost potom věnuje povaze řízení sociálních procesů v období přechodu od socialismu ke komunismu. Rozvoj socialistické společnosti se podle autora projevuje jako složité prolínání, vzájemné působení objektivních zákonitostí i subjektivních faktorů, přičemž úloha subjektivních činitelů vzrůstá uměrně pohybu společnosti vpřed, zásluhou stále hlubšího poznávání objektivních zákonů. Subjektivní činitelé v podmínkách socialismu hrají nesrovnatelně větší úlohu než v jiných společnostech. Hlavním úkolem vědeckého řízení společenských procesů je dosáhnout souladu subjektivních činností lidí s požadavky objektivních zákonů. Autor tu formuluje zejména zvláštnosti vztahu mezi objektivními podmínkami a subjektivním faktorem v procesu řízení.

V části o procesu řízení autor analyzuje

takové otázky, jako kupř. efektivnost a optimálnost řízení, problematiku faktorů času v řízení, princip hlavního článku a pod. Pro tuto část jeho statí je mimo jiné příznačné, že pojímá řídicí proces nikoliv snad výlučně jako „zformalizovaný“ automatický pohyb, nýbrž jako podstatný a zároveň členitý způsob vynakládání společenské energie. Kritizuje zúžené chápání řídicího procesu, jež brzdí skutečně vědecký přístup k věci.

Vyústěním této obsáhlé statí jsou části o jednotě a celistvosti v řízení a o problematice řízení společenských procesů. Pojednává zde o vedoucí úloze KSSS v řízení společnosti, o úloze státu v procesu řízení, o principu demokratického centralismu, o administrativně správné a vědecké stránce obsahu řízení apod.

Těžiště statí je bezesporu tam, kde se autor snaží vymezit předmět nové vědy o řízení sociálních procesů.

Afanasjev formuluje vlastně 4 okruhy problémů, jež je podle jeho mínění a zdůvodnění možno považovat za předmět studia. Je to předně společnost jako objekt řízení, ve své celistvosti i jednotlivých částech. Zde by byla analyzována problematika rozmanitých sfér řízení, specifika objektů řízení, jejich vzájemná korelace, vztahy koordinace a subordinatione apod.

Dále je do předmětu studia zahrnována skupina otázek, jež odráží vzájemné působení objektivních a subjektivních činitelů. Teoretická práce by se zde soustředila na studium sféry a mechanismu působení objektivních zákonů a možností i hranic uvědomělé činnosti lidí či využívání těchto zákonů.

Třetí oblast studia by potom představovaly obecné zásady a konkrétní formy, metody a také prostředky řízení a jejich vzájemné působení. Významnou oblastí mají být problémy vztahů mezi řízením a organizací, řízením a informací, a zejména pak možnosti využívání kybernetických a jiných soudobých metod řízení.

Kde má studium vyvrcholit, to je přirozeně subjekt řízení. Autor zde dává předmětu úkol studovat strukturu, rozmístění a vzájemné vztahy mezi různými řídicími orgány, principy fungování těchto orgánů, organizací řídicí práce, přípravu pracovníků pro sféru řízení apod.

Afanasjev výslovně uvádí, že se svou klasifikací nijak nepokouší vyčerpát předmět studia beze zbytku. Je si vědom složitosti celé věci. Vedle toho, že zcela jasně předkládá svůj návrh k posouzení široké veřejnosti teoretických a praktických pracovníků, je základem hledisko jeho přístupu neobyčejně jasné ještě v jednom bodě. Totiž tam, kde nijak nehodlá beze zbytku přejmout různá zúžená pojetí, která chtějí vydávat sebe sama za nové koncepce „totality řízení“. Jde mu o to, aby určité nutné aspekty řídicích činností, různé stránky a třeba i podstatné formy, v nichž se řízení realizuje nebo může realizovat v budoucnosti, nebyly povyšovány na formy rozhodující, či dokonce jediné nej-

podstatnejší spôsoby riadení. Má zde na mysli rúznú zužovanú pojetí teórie riadení, buďto jen na právne teoretické, kybernetické alebo ekonomické hľadisko. Upozorňuje, že podle jeho názoru jak při rozpracovávání teoretické problematiky vědy o řízení, tak i při její praktické aplikaci je nezbytné společně úsilí představitelů nejrůznějších věd, stejně jako praktických pracovníků, organizátorů různých oblastí společenského života.

Do celkového kontextu autora pojetí řízení logicky zapadá i charakteristika leninských principů objektivnosti, konkrétnosti, efektivity, optimálnosti, stejně jako informace o faktech skutečnosti. Kupř. o důležitém principu řízení — o principu konkrétnosti — říká, že zejména konkrétní analýza konkrétní situace umožňuje vyhnout se subjektivismu, bezmyšlenkovitým plánům návrhům i zvůli v řízení. Konkrétně řídit, znamená podle autora řídit na základě spolehlivé i vědecky zpracované informace o vnitřním stavu objektu a taktě o vnějších podmínkách, v nichž objekt funguje. Jen tehdy, jestliže máme k dispozici spolehlivou informaci, jinak řečeno jen se znalostí reálných konkrétních procesů života, je možno včas pozorovat chyby a překážky na cestě k cíli, překonat je, zkorigovat řízení a uvést je do souladu s objektivními změnami. Jako princip efektivity, optimálnosti řízení uvádí autor nutnost uspořádat takové působení na systém, jež zabezpečuje dosažení určeného cíle v co nejkratším termínu a při nejmenším vynaložení materiálních prostředků a lidské energie. V této spojitosti přichází s podnětem přebudovat organizaci informační služby a také i organizaci současné dokumentace.

Upozorňuje, že je nutné všestranně posoudit organizování dokumentace a určit cesty, jak ji uvést do souladu s požadavky řízení a vědy i s novými technickými prostředky jejího zpracovávání. Zdokonalování systému informací ve všech člancích společnosti, vytváření jednotného vědeckého systému informační služby, založené na používání ekonomickomatematických metod i elektronické výpočetní techniky, označuje jako důležitý úkol dne. Jednotný systém informačních služeb má být podle autora současně diferencovaný, má sestávat z různých článků, které se zabývají zpracováním informací v souladu se specifikou řízeného objektu. Důležitou součástí pojednání o vědeckém řízení sociálních procesů je i analýza požadavků na aparát řídicích orgánů v současné době, zdůraznění správného leninského postoje k vědám, i poznatky o výběru kádrů a stylu řízení.

Nakonec uvádí redakce poměrně obšírný seznam literatury, z něhož je zřejmé, jaké poměrně dobré možnosti orientace v problematice moderní teorie řízení má sovětský čtenář k dispozici.

Jan Večeřa — Jaromír Litera

Projekt sovietsko-poľských komparatívnych výskumov

Zavrhnutie deduktívno-ilustračného štýlu práce v oblasti marxistickej sociológie a prí-

klon k systematickým sociologickým výskumom vytvorili vhodnejšiu pôdu pre medzinárodnú spoluprácu sociológov. Ak sa v minulosti idea spolupráce dost ťažko ujímala i medzi pracoviskami spriatelnených socialistických krajín a napriek výzvam i organizačným opatreniam sa spravidla nedostala za hranicu vzájomnej výmeny informácií, dnes sme svedkami intenzívneho nadväzovania kooperatívnych kontaktov dokonca i v širších medzinárodných reláciách. Príkladom môže byť viedeňským centrom UNESCO organizovaný výskum v oblasti sociológie dediny, alebo trebárs analogický projekt výskumu štruktúry časových rozpočtov.

Na príprave sovietsko-poľských porovnávacích výskumov pracuje sa už dlhší čas. Prvý variant projektu bol dohodený v priebehu roku 1964. V nasledujúcich vzájomných stretnutiach zástupcov oboch strán sa mnohé veci ďalej spresňovali, až sa dospelo k celkovej dohode. Definitívne sa stanovila téma a cieľ výskumu, objem skúmanej problematiky, zjednotili sa názory na rozličné otázky metodického charakteru a určil sa postup prác.

Cieľom spoločnej akcie sovietskych a poľských sociológov je výskum najdôležitejších sociálnych aspektov fungovania priemyselného závodu v podmienkach socialistickej spoločnosti. Výskumy sa uskutočnia na základe spoločne vypracovaného a v podstate identického programu. Objekty výskumu sa budú voliť tak, aby bola možnosť komparácie. To znamená, že sa budú zhodovať ako po stránke výrobnotechnickej, tak po stránke veľkosti a profesionálnej štruktúrovanosti osadenstva.

Sovietski sociológovia pristupujú k akcii s vedomím, že ide o formu, ktorá umožňuje intenzívnu výmenu skúseností z organizovania konkrétnych sociologických výskumov i rýchlejší rozvoj metodológie a techniky výskumu. Očakáva sa, že výsledky výskumu 1. povedú k rozpracovaniu koncepcie socialistického podniku ako celostného sociálneho organizmu a že 2. umožnia formulovať návrhy na zlepšenie činnosti podnikov a závodných organizácií pokiaľ ide o využívanie rezerv zvyšovania produktivity práce, výchovnú úlohu kolektívu v podmienkach závodu, rozvoj nových foriem tvorivej iniciatívy robotníkov, zmeny vo vzťahu k práci, zdokonaľovanie systému riadenia a pod.

Výsledky sa zhrnú v spoločnej práci, pričom každá téma bude zastúpená jednak štúdiami, ktoré vzniknú na základe paralelných výskumných akcií sovietskych a poľských sociológov, jednak sumarizujúcou statou, vypracovanou spoločne. Knihu má uzatvárať obsiahlejšie rezumé, traktujúce výsledky výskumnej úlohy ako celku.

Zo sovietskej strany sa výskumu zúčastnia:

1. Oddelenie výskumu nových foriem práce a spôsobu života Filozofického ústavu AV SSSR v Moskve, ktoré bude plniť aj organizačno-koordinátorskú funkciu;
2. Laboratórium sociologických výskumov pri Leningradskej štátnej univerzite;
3. Laboratórium ekonomicko-matematických

výskumov pri Novosibírskej štátnej univerzite;

4. Katedra vedeckého komunizmu na univerzite vo Sverdlovsku;
5. Katedra vedeckého komunizmu na Permskom polytechnickom inštitúte;
6. Sociologické laboratórium ufimského MV KSSS a jednotlivci z niektorých ďalších pracovísk.

Z poľskej strany to budú najmä sociologické pracoviská PAV: oddelenie sociológie práce, masovej kultúry, mesta a iné.

Vzhľadom na to, že som nemal príležitosť zoznámiť sa s poľskou časťou projektu, v ďalšej časti zprávy sa obmedzím na stručnú charakteristiku tém, s ktorými prichádzajú sovietski výskumníci.

I. Prvý okruh problémov sa týka *zmien v obsahu a charaktere práce priemyselných robotníkov v procese technického pokroku*. Túto otázku bude skúmať V. V. Koibanovskij a G. P. Kozlovová. Úlohou je odhaliť mechanizmus pohybu robotníckych profesií z hľadiska stupňa nasýtenosti práce intelektuálnymi operáciami. Výskum vychádza z toho, že každý profesionálne určený typ práce predstavuje štruktúru, pozostávajúcu z fyzických i duševných prvkov, pričom ich vzájomný vzťah je determinovaný takými objektívnymi faktormi ako je technika a technológia, stupeň mechanizácie a automatizácie výroby. Spôsob zjednotenia fyzických a duševných prvkov možno študovať buď kvalitatívne, t.j. rozborom obsahu funkcií robotníka, alebo kvantitatívne — bilancovaním pracovného času. Výskum, v ktorom základnou metódou bude objektívne pozorovanie, zahŕňa asi 100 profesií rozvrhnutých do 9 skupín podľa vzrastajúceho podielu prvkov duševnej práce.

II. Druhý okruh problémov súvisí s *riadením socialistického závodu*. V jeho rámci sa bude pracovať na 3 témach:

a) Skupina pod vedením A. A. Zvorykina podujíma sa preskúmať sociálnu rolu riadiaceho a inžiniersko-technického personálu v závode. Cieľom výskumu bude zistiť rozsah a štruktúru povinností vedúceho, ďalej identifikovať a charakterizovať sociálno-psychologické typy vedúcich a napokon pátrať po spôsoboch zvyšovania efektívnosti riadiacej práce.

b) Iná skupina, ktorú vedie D. M. Gvišiani, si kladie otázku, akými cestami sa uberá proces demokratizácie riadenia. Bude študovať, ktoré riadiace funkcie sa najčastejšie presúvajú na spoločenské organizácie v závode, predstavitelia ktorých profesií sa najviac prirahujú k riadiacej práci a aké sú ich osobnostné charakteristiky.

c) Inou stránkou procesu demokratizácie riadenia sa bude zapodievať skupina na čele s L. N. Koganom. Tejto skupine pôjde najmä o preskúmanie procesu zblížovania organizátorských a výkonných funkcií v práci robotníka socialistického podniku. Výskum sa bude realizovať vo viacerých priemyselných odvetviach na porovnateľných vzorkoch.

III. Ďalšou otázkou — *formovaním vzťahu k práci, profesii a kolektívu* — bude sa za-

berať skupina z Laboratória sociologických výskumov v Leningrade pod vedením V. A. Jadova. Kladie si za cieľ preskúmať podmienky „zžívania sa“ mladého robotníka so svojou profesiou a pracovným kolektívom. Praktická stránka problému súvisí s potrebou objasniť príčiny takých negatívnych javov ako sú prípady nedisciplinovanosti, fluktuácie, laxného vzťahu k práci. Tieto otázky sa budú skúmať zo širokého sociologického a sociálno-psychologického hľadiska. Potrebný empirický materiál poskytne jednak anketa, jednak závodná dokumentácia.

IV. Na príbuznej téme bude pracovať aj dvojica Novikov — Naumovová z Moskvy. Mieni študovať *faktory, stimuly a motívy vzťahu k práci u priemyselných robotníkov*, pričom jej pôjde najmä o objasnenie vzájomných vzťahov medzi takými motívmi, ako je záujem o prácu, zainteresovanosť na zvyšovaní životnej úrovne, potreba ocenenia, sebaucty a pod.

Do tejto kategórie možno zaradiť aj *výskum motivovanosti fluktuácie*, ktorý bude realizovať Laboratórium sociológie pri ufimskom MV KSSS pod vedením N. Aitova. V tomto výskume prevažujú praktické zretele nad teoretickými.

V. *Úroveň vzdelania a kultúry robotníkov v priemyselnom závode* je téma, na ktorej bude pracovať skupina vedená Z. I. Fajnburgom. Pôjde o vydelenie faktorov, ktoré napomáhajú rast kultúry a vzdelanosti a prispievajú k formovaniu všestranne rozvinutej osobnosti. K javom, ktoré spadajú pod pojem kultúrno-vzdelanostnej úrovne robotníka a ktorým sa bude venovať pozornosť, patria: všeobecné a odborné vzdelanie, sociálno-ekonomické záujmy, vzťah k práci a oboru, estetický vkus, životný štýl, spôsob využívania voľného času, etické predstavy, účasť v spoločenskom živote, aktivita pri osvojovaní si kultúrnych návykov a pod. Úlohou výskumu bude objasniť vzťah medzi charakterom vykonávanej práce a kultúrnovzdelanostnou úrovňou robotníkov.

Do okruhu tejto problematiky patrí aj *štúdium foriem využívania voľného času* priemyselnými robotníkmi, ktorému na základe existujúceho empirického materiálu doplneného výsledkami vlastnej ankety bude sa venovať G. T. Žuravlev.

VI. *Vplyvom sociálnych faktorov na voľbu povolania a prestížou profesií u žiakov základných a stredných škôl* sa bude zaoberať skupina V. N. Šubkina z novosibírskeho Laboratória ekonomicko-matematických výskumov a čiastočne aj skupina sverdlovčanov pod vedením L. N. Kogana. Má sa zistiť, ako vplyva na voľbu povolania škola, rodina, kamaráti, výrobný kolektív, literatúra a propaganda. Osobitná pozornosť sa bude venovať štúdiu závislosti voľby na profesii rodičov, ako aj vzťahu životných plánov a reálneho uplatnenia v živote.

VII. Ďalej je to *problematika žien zamestnaných v priemyselnom závode*. Na tomto výskume sa budú podieľať opäť dve skupiny

— jedna pod vedením A. G. Charčeva, druhá pod vedením L. N. Kogana. Cieľom obidvoch výskumov je odhaliť faktory, ktoré prekrážajú všestrannému harmonickému rozvoju ženy vo výrobnom procese i mimo neho. Pri výskume sa bude vychádzať z mestskej a závodnej štatistiky, z ankiety, zo štúdia časových rozpočtov robotníčok i z pozorovaní.

VIII. Posledná téma je venovaná výskumu *sociálno-psychologických faktorov formovania osobnosti v podmienkach priemyselného závodu*. Na tejto úlohe bude pracovať skupina zložená z pracovníkov sociologického a psychologického oddelenia moskovského Filozofického ústavu (Novikov-Valentinovová-Zotovová-Džidarjan). Výskum sa dotkne len jedného z mnohých aspektov formovania osobnosti, menovite utvárania pocitu zodpovednosti pred kolektívom a sebou. V prvej etape sa pomocou sociometrického testu získajú poznatky o štruktúre pojítkov v kolektíve. V druhej etape sa ráta so získaním informácií o tom, ako každý člen kolektívu hodnotí sám seba i ostatných. Napokon sa prikróčí k štúdiu role individua v kolektíve, jeho spoločenskej aktivity, jeho etickej orientácie atď. Výsledkom by mala byť sociálno-psychologická koncepcia komunistického typu osobnosti.

V sovietskej časti projektu sa dokončenie jednotlivých výskumných úloh terminovalo do konca roku 1965. V tom čase mali byť výsledky výskumov spracované a pripravené do tlače. No vzhľadom na to, že niektoré skupiny štartovali pozdejšie, sotva možno tento termín pokladať za reálny. Kým napríklad dvojica Novikov-Naumovová začiatkom leta 1965 ešte len rozpracovávala metodiku výskumu, Šubkinova skupina z Novosibírsku mala už v tom čase za sebou nielen etapu zhromažďovania empirického materiálu, ale aj výsledky prvých analýz.

V. N. Šubkin uverejnil vo *Voprosch filosofii* (1965/5) štúdiu *Mládež vstupuje do života*, do ktorej situoval mnohé zaujímavé poznatky a vývody práve z výskumu vplyvu sociálnych faktorov na voľbu povolania a prestíže jednotlivých profesií, ktorým participuje na sovietsko-poľskej akcii. Ešte obsiahlejšiu analýzu výsledkov zmieneného výskumu nájdeme v zborníku „Količestvennyje metody v sociologičeskich issledovanijach“, ktorý vyšiel v Novosibirsku roku 1964. Naposledy Šubkin vyložil ciele a celú „technológiu“ svojho výskumu v stati *Nekotoryje voprosy adaptacii molodeži k trudu*, umiestenej v zborníku „Sociaľnyje issledovanija“, Moskva 1965. (Kvôli informácii poznamenávam, že tento zborník, vydaný Sovietskou sociologickou asociáciou, má vychádzať periodicky ako nahrádzka sociologického časopisu, ktorý v SSSR zatiaľ nemajú.)

Hoci na sovietsko-poľskom projekte participujú mnohé popredné sociologické pracoviská a skupiny sociológov, ktoré dnes v SSSR vyvíjajú výskumnú činnosť, ostáva mimo rámec projektu dosť takých, ktoré by tam dokonca aj vzhľadom na svoju výskumnú orientáciu patrili. Ako príklad uvediem

asi 16člennú skupinu z novosibírskoho Laboratória ekonomicko-matematických výskumov, ktorú vedie J. G. Antosenkov.

Antosenkovova skupina, skladajúca sa prevažne zo sociologizujúcich ekonómov, študuje v súčasnej dobe príčiny fluktuácie robotníkov vo východných oblastiach krajiny. Lenže to je iba prvá etapa omnoho širšieho výskumného programu. Otázkou pohybu pracovnej sily mieni skupina študovať ako súčasť problematiky sociálnej mobility. Nezaújmajú ju len pohyby v horizontálnej rovine, ale chce postupne prejsť aj k poznávaniu mechanizmov, riadiacich sociálny pohyb po vertikále, čo je vyslovene sociologická záležitosť.

Okrem sovietsko-poľských porovnávacích výskumov, či presnejšie v ich rámci rozbieha sa v SSSR aj komparatívny výskum širšieho záberu. Ide o výskum, ktorý realizuje Laboratórium sociologických výskumov pri Leninградской štátnej univerzite pod vedením V. A. Jadova na tému „Formovanie vzťahu k práci u mladých robotníkov“.

Jedným z cieľov tohto výskumu je verifikovať hypotézu o kvalitatívnej odlišnosti štruktúry motívov práce v podmienkach socializmu. Hypotéza znie: „Pri porovnávaní hierarchie motívov pracovnej činnosti v podmienkach socializmu a kapitalizmu zistíme, že kým za socializmu na prvých miestach figurujú motívy vzťahujúce sa k obsahovej stránke práce, za kapitalizmu budú tieto zatlačené motívmi, ktoré nie sú späté s obsahom práce.“

K overeniu tejto hypotézy možno dospieť dvojakým spôsobom. Po prvé, porovnaním výsledkov vlastného (t.j. leningradského) výskumu s publikovanými výsledkami analogických výskumov v kapitalistických štátoch. Táto cesta je pomerne zložitá a často vedie k neriešiteľným situáciám, lebo výsledky výskumov západných sociológov nesú pečať odlišných teoretických a metodologických východísk. Ideálnejšia by bola druhá cesta, zabezpečujúca jednotný teoretický a metodický postup ako pri získavaní, tak pri spracúvaní empirického materiálu.

Leningradskí sociológovia o tejto ceste uvažovali a podnikli aj praktické kroky k jej realizácii. Podarilo sa im získať súhlas skupiny poľských, amerických a anglických sociológov k uskutočneniu výskumu podľa spoločnej metodiky. Zaujímavé na dohode je, že na jej základe budú leningradčania disponovať surovými, nespracovanými údajmi z prostredí všetkých zúčastnených strán. V poslednom čase prejavili želanie pripojiť sa k týmto výskumom aj fínski sociológovia.

Na záver tejto stručnej informácie sa žiada poznamenať, že otázka komparatívnych výskumov je aktuálna a v budúcnosti jej naliehavosť vystúpi ešte viac ako popredia i v našej československej sociológii. Nazdávam sa, že na rozdiel od výskumov v prírodných a technických vedách, kde stimulátorom rozvíjania medzinárodnej kooperácie je skôr nemožnosť zvládnuť obrovské množstvo výskumných úloh obmedzenými národnými si-